

Н.О.Білоус*

**ФУНКЦІЇ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ КИЇВСЬКОГО
МАГІСТРАТУ В XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.**

Стаття присвячена дослідженню функцій та основних напрямів діяльності Київського магістрату – органу міського самоврядування, що утворився в результаті надання Києву наприкінці XV ст. магдебурзького права. На підставі значної кількості документальних джерел із фондів історичних архівів Києва, Москви, Варшави та опрацьованої фахової літератури висвітлено такі сторони діяльності міського уряду Києва XVI – першої половини XVII ст., як надання міському громадянству, судочинство на основі норм магдебурзького права, адміністративну політику щодо різних категорій міського населення, фінансову політику у справах доходів і видатків міської скарбниці, заходи із забезпечення обороноздатності міста, благочинну діяльність і ряду інших.

Історія київської міської влади, механізми її функціонування та діяльність завжди викликали чималий інтерес істориків. Деякі аспекти з історії Київського магістрату – органу міського самоврядування, що утворився в результаті надання Києву наприкінці XV ст. магдебурзького права, висвітлено ще у XIX ст. у працях В.Антоновича¹, І.Каманіна², О.Андрієвського³, М.Молчановського⁴; а на початку XX ст. – М.Грушевського⁵, М.Довнар-Запольського⁶, П.Клепатського⁷, Е.Руліковського⁸. Більшість праць цих істориків має описовий характер і відображає в основному помітні події з історії Києва XVI–XVIII ст., висвітлює його соціально-економічний розвиток, антиунійну і соціальну боротьбу в місті. Відродження Української держави у 1917–1921 рр., процес українізації в УСРР дали новий імпульс науковим дослідженням у галузі історії права, магдебургії в Україні. Окремі аспекти з історичного розвитку Києва XVI–XVII ст. і його самоврядування розглядалися у статтях істориків І.Моргилевського, М.Карачківського, П.Клименка, К.Лазаревської, О.Грушевського, В.Щербини, Д.Щербаківського, С.Шамрая, Е.Ернста, опублікованих у збірниках ВУАН: "Київ та його околиця в історії і пам'ятках", "Нові студії з історії Києва" (1926), "Записки історико-філологічного відділу ВУАН" (1927), "Україна" (1930), "Київські збірники історії, археології, побуту і мистецтва" (1931).

Однак на початку 30-х рр. XX ст. дана тематика з політичних та ідеологічних міркувань була усунута з дослідницьких планів істориків. У до- і повоєнний період в Україні дослідження, спеціально присвячені органам міського управління Києва, не проводилися. Деякі питання з історії Київського магістрату зазначеного періоду знайшли певне відображення лише в ювілейному виданні першого тому "Історії Києва" (1982). Отже, комплексно і спеціально проблеми функціонування й діяльності органів міського самоврядування Києва XVI – першої половини XVII ст. раніше істориками не розглядалися. Певною мірою причиною тому були відсутність джерельної бази дослідження, а головне – зникнення ще у середині XVII ст. основної і найважливішої її складової – актових книг Київського магістрату. Дана розвідка є свого роду реконструкцією на підставі збережених виписів із київських ратушних і гродських книг, актів із Литовської, Руської (Волинської) та Коронної метрик, а також інших документальних джерел основних функцій і напрямів діяльності київської міської влади доби пізнього середньовіччя та раннього нового часу.

Влада Київського магістрату поширювалася не на все населення міста. Поряд з утвореною наприкінці XV – на початку XVI ст. магістратською юрисдикці-

* Білоус Наталія Олексіївна – канд. іст. наук, наук. співроб. відділу історії України середніх віків Інституту історії України НАНУ.

єю, у місті зберігалася замкова під владою воєводи та його намісників, а також існували монастирські і шляхетські юридики. Спроби міського уряду призупинити процес їхньої появи та зростання не дали бажаних результатів. У цілому магістратському міщанству постійно доводилося боротися за своє існування і витрачати на це багато сил і коштів, що, поряд з іншими причинами, значною мірою підірвало добробут цієї категорії міщан і перешкоджало нормальному поступальному розвитку Києва. Лише у 30–40-х рр. XVII ст. із видачею низки розпоряджень королівського уряду, що дозволяли приймати під міську юрисдикцію нових осіб і розширювати межі міських земель, а також із зменшенням, а згодом і ліквідацією Біскупщини*, магістрат отримав можливість розширити кордони підвладної йому території і збільшити чисельність її населення. Разом із цим розширилися рамки влади та компетенція міського уряду, зміцнилися його позиції в місті.

До компетенції Київського магістрату, подібно до інших органів міського самоврядування, що існували у містах Великого князівства Литовського і Речі Посполитої, й у своїй діяльності керувалися нормами магдебурзького права, входило ряд функцій. Однією з них було прийняття до міського права. Міського громадянства могла набути особа, як правило, законнонароджена, пристойної поведінки, християнського віросповідання. Якщо у містах Західної України міське право надавалося лише на підставі рекомендаційних листів, що засвідчували походження пошукувача громадянства і видавалися місцевою канцелярією населеного пункту, звідки прибула особа, то у найбільших містах Київського воєводства головними критеріями при його отриманні було постійне проживання та користування "доброю славою". Не вдалося знайти жодної згадки у джерелах про наявність такого типу листів у містах цього регіону. Їхня відсутність, очевидно, пояснюється тим, що містам прикордонного Київського воєводства були властиві плинність, переміщення населення, наявність ефемерного козацького елемента, відсутність упродовж тривалого часу сталих перегородок між переходом з одного стану в інший, з однієї юрисдикції в іншу.

Крім володіння нерухомістю, в будь-якому місті, "новий" міщанин мав сплатити податок на кілька років наперед і скласти присягу на вірність міській громаді та "послушність" міській раді такого змісту:

"Я, N., присягаю Пану Богу всемогутньому і хочу бути вірним і слухняним раді цього міста у цей час і назавжди, вдень і вночі. Таємниць міських, особливо тих, які є важливими для міста, нікому не виказувати. А хто виступив би проти панів радців, поспільства і справедливості, такому не допомагатиму і мушу його погамувати задля примноження пожитку міста. А якщо б хто-небудь щось несправедливе мовив про раду, тому, згідно з усіма моїми можливостями, буду противитися, а якщо б не міг противитися і захистити її, тоді, свідчачи, обіцяю їй про те повідомити. То ж допоможи мені, Пане Боже"⁹.

Набуття міського права було пов'язано з певними вигодами, оскільки особи, які переходили під магдебурзьку юрисдикцію, бралися під опіку міського уряду і користувалися всіма вольностями та привілеями, що надавалися міській громаді. Міські громадяни утворювали суспільну групу, яка вирізнялася серед інших мешканців міста. До неї не входили духівництво, шляхта, а також мешканці, що не отримали міського права, убогі¹⁰. Особи, які набували це право у Києві, записувалися до відповідного реєстру. У джерелах вони фігурують як "люде места Киевского, присуду права майдебурского", "городчанинъ юрздить меский", "городчанин члвек меский", "члвек юрдицый меское майдебурское", "майдеборчики".

У першій половині XVII ст. Київський магістрат впровадив низку заходів, спрямованих на захист інтересів міщан магдебурзької юрисдикції й обмеження

прав осіб, які йому не підпорядковувалися. Значні обмеження накладалися на право торгівлі таким особам на міському ринку. Магістрат категорично забороняв продавати нерухомість, що перебувала в межах його юрисдикції, городянам, які їй не підлягали. Так, за актом продажу від міщанина Левона Чарнавського лавнику Петру Матвійовичу "комори крамної на ґрунті власном меском ратушном с певного чиншу през отца его побудованую, и ему спадком пришлюю", був оформлений відповідний запис до київської ратушної книги 17 травня 1635 р. У ньому, зокрема, зазначалося, що "тая крамница никгды с под владзы и юрздикции меское ратушное выходить и немайдеборчику продавана быт не мает"¹¹.

Однак у цьому напрямі політика магістрату не завжди була послідовною. Як свідчать джерела, самі магістратські урядники іноді порушували цю постанову, діючи у власних інтересах: 9 березня 1638 р. ієромонаху Києво-Печерського монастиря Іринарху Мраморичу було продано за 600 зол. пол. від Кирика Богуфала дві комори "в ринку киевском на ґрунті волном названом Черевчиевском стоячие", що їх йому перед тим продали вдова бурмистра Созона Балики Варвара Мартяновна та її син Петро. Наступного дня у володіння цією нерухомістю І.Мраморича "увезали" радця С.Мацовка, лавник С.Аврамович та "слуга врядовый" Яцько Нарукевич¹².

Магістратські урядники, захищаючи свої права на міську нерухомість, вдавалися також і до інших заходів. Так, 1 серпня 1618 р. вони, "на вины правные ничого не погледаючи, зобравши се до трохсот чоловика з оружем до войны належачим, з гаковницями, мушкетями и з иншою стрелбою огнистою, з хорогвями, з бубнами, яко противко якому неприятелю, наихали мощно кгвалтом" на ґрунт та о. Муравець, що належали городничому С.Вигурі¹³, а в листопаді того ж року бурмистр С. Балика разом зі своїми слугами вчинили наїзд на належне йому озеро Днеприще у Висловицькому ґрунті і виловили рибу, чим завдали збитків протестуючому на 500 зол. пол.¹⁴

Для збільшення чисельності населення магдебурзької юрисдикції Київському магістратові було дозволено листом короля Владислава IV від 27 березня 1645 р. приймати під свою юрисдикцію нових осіб за умови виконання ними "присяги на міщанство", при цьому таким особам оголошувалася "королівська оборона" і протекція¹⁵. Лист короля Яна Казимира від 3 квітня 1649 р. магістратові підтвердив цей дозвіл¹⁶.

Однією з головних функцій міського уряду була судова. У будь-якому місті, яке користувалося магдебурзьким правом, вийтівсько-лавничий суд, залежно від виду справи, правового статусу сторін, предмета суперечки, а також від часу, коли стався злочин, називався: вийтівський, гайний поточний, викладний, гостинний, гарячий*. Розгляд судової справи, як правило, проводив вийт разом із лавниками. Він же виносив і вирок у їх присутності. Згідно з нормами магдебурзького права, вийту заборонялося виносити вирок без узгодження з присяжними¹⁷.

Міська рада також мала судову компетенцію. Радецький суд розглядав так само кримінальні справи, але значно більшої ваги й значення, та різні цивільні справи і виносив вирок. До його складу входили радці з бурмистром, який очолював цю судову колегію. Радецький суд діяв іноді як суд полюбовний¹⁸. Таким судом, наприклад, завершився тривалий процес по справі за спадщину вїта Яцька Балики, про що свідчить вирок міського суду від 29 червня 1618 р.: "Вдавши се в суд полюбовный еднацкий и злецывши на розсудок знане певных их млсти пнов едначов sprawy своей, которые з ним в суде меском киевском затыгненныя мели, кгда их млсти пнове едначове и суды полюбовные тые вси sprawy на щитане с поведства его противко ним зачатие розсудили, замерковали и успокои-

ли..."¹⁹. Радецький суд вважався вищою апеляційною інстанцією для в'їтівсько-лавничого суду. Тоді як найвищою такою інстанцією для усіх королівських міст, що користувалися магдебурзьким правом, був асесорський суд, який засідав щороку під час вальних сеймів. У надзвичайних випадках або в разі потреби скликався комісарський суд, який розглядав справи не на королівському дворі, а на місці, де виникли причини суперечок²⁰. Такий суд скликав, як правило, король, визначаючи особи комісарів.

Київським міщанам, так само як і міщанам інших королівських міст Речі Посполитої, заборонялося без дозволу магістрату позиватися до інших судів (гродських, земських, духовних). Ухвалою Київського магістрату від 1 квітня 1620 р. заборонялося також усім мешканцям магдебурзької юрисдикції залучати без дозволу магістрату прокураторів, возних, свідків з-поза меж міської юрисдикції, під заставою в 100 гривень на уряд і 14 гривень на міський суд²¹.

Можна припустити, що засідання в'їтівсько-лавничого суду в Києві відбувалися в основному по понеділках²² при повному складі всієї колегії. Одним із свідчень цього є зізнання (реляція) возного Київського воеводства М.Мишинського, який 5 вересня 1611 р. подав позов на міського в'їта Я.Балику, бурмистра, радців і всіх міщан за скаргою київського біскупа К.Казимирського у справі про вбивство слуги останнього, шляхтича Бростовського та його дружини. Позов був покладений "на ратушу Киевском присуду права майдеборского, у светлицы на столи при зуполной лавицы перед войтомъ"²³. Засідання магістратського суду відбувалися, очевидно, по вівторках, тоді як засідання міського уряду, де розглядалися й вирішувалися поточні справи, могли відбуватися в будь-який день тижня, навіть у неділю. Встановлення днів засідань стало можливим завдяки зіставленню усіх наявних дат засідань Київського магістрату, зафіксованих у виписах із київських ратушних книг за 70-ті рр. XVI ст. – першу половину XVII ст.²⁴ Засідання міського суду мали бути таємними. До збереження в таємниці справ урядників зобов'язувала присяга.

До сьогодні збереглися документи лише однієї судової справи, що відображають усі етапи, складові частини судового процесу в Києві останньої чверті XVI ст., результатом якого була відставка повного складу діючого міського уряду. Причиною такого перебігу подій був гомінкий судовий процес у справі заможного бурмистра Андрія Кошколдея-Басанського, який був власником маєтків Басань і Биків. Він придбав їх ще 1562 р. у київського зем'янина Г.Дублянського, який, у свою чергу, заставив їх перед тим тогочасному в'їтові С. Мелешковичу. Боротьба за право власності над цими маєтками велася, з одного боку, між міщанином М.Черевчейовичем, одруженим з дочкою колишнього в'їта С.Мелешковича, з другого, – А.Кошколдейовичем, зятем також колишнього в'їта В.Черевчея. Для розгляду цієї справи була створена комісія з магістратських урядників: в'їта Г.Роя, бурмистра С.Конашковича, радців В.Ходики, А.Гридоквича, Т.Свилиці, Д.Жолнера, Л.Федоровича, лавників К.Черкашеніна та Ф.Малашковича, писаря В.Доловського.

Урядники зажадали від відповідача пред'явити документи, на підставі яких він володів цими маєтками. Коли ж документи були надані, вони їх відібрали і почали вимагати від А.Кошколдейовича задоволення претензій М.Черевчея. Під час судових засідань у магістратському суді на всі протести позваного урядники відповідали побоями і, врешті-решт, 8 грудня 1573 р. посадили його до в'язниці, примушуючи ще й сплатити штраф. Після виходу із в'язниці, напевно, у середині 1575 р., потерпілий подав скаргу на в'їта Г.Роя та інших магістратських уряд-

ників київському воєводі К.Острозькому, втручання якого і призвело до відставки міського уряду.

За клопотанням воєводи також було призначено 19 грудня 1578 р. засідання на Київському замку комісії з числа королівських комісарів для розгляду діяльності магістрату²⁵. Війт Ф.Черевчей, бурмистр Я.Балика й інші радці та лавники від імені колишніх магістратських урядників вжили відповідних заходів, аби захистити себе і подали 15 січня 1579 р. заяву до книг Коронної канцелярії, де "закладали и боронили правомъ, привильями и вольностями своими местскими права майдеборского..., абы мещанъ киевскихъ никто не судилъ, одно войтъ на тот часъ киевский будучий зъ бурмистрами"²⁶. Втручання у хід справи київського воєводи та його урядників вони вважали неправомірним, оскільки найвищою апеляційною інстанцією для міщан, які судилися за нормами магдебурзького права, був королівський асесорський суд. Тоді ж, 20 січня 1579 р., магістратські урядники отримали королівську охоронну грамоту від короля Стефана Баторія, який став на їх бік. У грамоті зазначалося, що А. Кошколдей "вынесл неслушную комиссию до певных комисаров наших над право их майдеборское, которому они подлегли, и декрет суду их одержалъ, узнаваючи то, же тая комиссия водле права их майдеборского ити не могла, бо одна особа меская на всехъ не могла комиссии выносити"²⁷.

Врешті-решт, король переглянув свою позицію щодо цієї справи і в травні 1579 р. призначив особливу комісію за участю королівського інстигатора для розгляду діяльності магістрату і присудив магістратських урядників до сплати штрафу у 3000 кіп гр. лит. до королівського скарбу, з яких потерпілому мали виплатити компенсацію²⁸. Таким чином, зловживання міськими урядниками своїм службовим становищем, порушення процедури судочинства під час розслідування справи в магістратському суді, а також втручання воєводи у судовий процес призвело до відставки легітимно діючого міського уряду.

Іншою важливою функцією і водночас напрямом діяльності Київського магістрату був контроль за торгівлею і промислами у місті. Міський уряд у Києві так само, як і уряди в інших містах Речі Посполитої, стояв на захисті інтересів міщан-купців магдебурзької юрисдикції. Запобігаючи конкуренції приїжджих купців, магістрат дозволяв їм вільно купувати і продавати свої товари в місті тільки в ярмаркові дні. Привілей 1514 р. уперше згадує два щорічні ярмарки в Києві: Богоявленський (6 січня) і Різдвогородицький (8 вересня). Але ці ярмаркові терміни були не вигідними для міста, оскільки збігалися з датами проведення ярмарків в інших містах. Тому, листом Сигізмунда III від 9 жовтня 1592 р., у Києві, поряд із Різдвогородицьким ярмарком, впроваджується новий, Юр'ївський (23 квітня)²⁹. Проте уряд не обмежився цим нововведенням, оскільки і ці терміни збігалися з днями проведення ярмарків в інших великих містах. Королівським листом від 25 лютого 1592 р. вони були скасовані і введено нові – на день Різдва Христова та на день Св. Малгожати³⁰. Після видачі королівського листа від 24 квітня 1596 р. ці терміни також були скасовані і замінені на старі: на свято Різдва Богородиці та Юрія Вешнего³¹. Із виданням, на прохання воєводи, королівського розпорядження від 8 січня 1616 р.³² ярмарки у місті тимчасово припинили діяльність через воєнну небезпеку з боку Москви та через набіги татар. Згодом у Києві діяли Богоявленський, Новобогородицький, Миколаївський і т. зв. збірний ярмарки. Останні відбувалися відповідно 9 травня та на другому тижні Великого посту. По закінченню терміну ярмарку приїжджі купці не мали права торгувати поміж собою і повинні були продати свої товари на київський склад або оптом місцевим торговцям і залишити місто. Відповідно до листа Сигізмунда III від 22 серпня 1618 р., приїжджі купці, згідно зі складським правом Києва, зобов'язувалися до

виключно оптової торгівлі "в гостинном их дому*", котрий на то и построен" був³³. А за королівським привілеєм від 7 березня 1624 р., у Києві впроваджувався лише один щонедільний торговий день зі звільненням "людей приезжающих и купующих" від сплати торгових зборів³⁴.

За привілеєм Сигізмунда III від 3 липня 1627 р., київським міщанам підтверджувалося право на безмитну торгівлю в межах Великого князівства Литовського та право складу товару. Купців, які порушували це право, зобов'язували до сплати штрафу у сумі 1000 кіп гр. лит., з яких половина суми мала йти до міської скарбниці, а друга половина – на замок³⁵. Киянам було надано також окремий привілей від 3 липня 1627 р. на монопольне право продажу приїжджим купцям збіжжя і продуктів у місті³⁶. Лист Владислава IV від 28 лютого 1633 р. підтвердив право київських міщан магістратської юрисдикції на безмитну торгівлю в межах усієї держави, а лист від 12 вересня 1634 р. – складське право "для краковских, волоских, турецких, московских" купців із привозних товарів із метою уникнення конкуренції приїжджих купців із київськими³⁷. Універсалом Владислава IV від 19 грудня 1649 р. київським міщанам-купцям надавалося право на торгівлю будь-якими товарами "огулом и потроху" з дозволом "мерою своею мерити"³⁸. Всі адміністративні заходи київського міського уряду, що регулювали торгове життя у місті, очевидно, як і в інших містах держави, "йшли поруч із наглядом над міськими мірами і вагами, що було однією із складових самоврядного міського життя, так само на заході Європи, як і в Речі Посполитій"³⁹.

Із застереженням київські магістратські урядники ставилися до міщан єврейського походження. Останнім заборонялося мешкати в межах магдебурзької юрисдикції, а купцям-євреям торгувати в лавках, мати крамниці на ринку. У записах із київських гродських і ратушних книг збереглося чимало скарг євреїв-купців на утиски, що їм чинили міщани та місцева шляхта. Свідченням цього є лист короля Сигізмунда Августа від 19 травня 1555 р. до київських міщан із заборною перешкоджати торгівлі єврейських купців, які скаржилися на міський уряд за обмеження права торгувати поза міським гостинним домом: "Кгда тамъ до Києва съ товары своими приездают, они дей им в Киеве на крамах местских торговати не допускают и товаров их продавати забороняют для того, жебы они в дому гостинном, от них новозбудованном, приездаючи становилися и товары свои там продавали. А перед тым, дей, завжды волно им было в месте тамошнем на крамах местских товары свои продавати. И надто дей еще отповеди и похвалки им чинят, и на здоровье их стоят, для которых дей отповедей и похвалок их здоровья своего не есть безпечны"⁴⁰. Листи королів Сигізмунда Августа від 20 квітня 1571 р., Сигізмунда III від 10 березня 1601 р. та 15 лютого 1619 р. зобов'язували єврейських купців, а також усіх іноземців до винятково оптової торгівлі з киянами і забороняли їм мешкати в Києві, як "місті пограничному", мотивуючи це тим, що вони не хотіли виконувати міських повинностей нарівні з міщанами і не могли забезпечити "оборони и сторожи от неприятеля"⁴¹.

Магістрат не тільки затверджував цехові статuti⁴², регулював взаємовідносини між цехами, а й вирішував суперечки, що виникали досить часто між цехами магістратської та замкової юрисдикцій, особливо з приводу торгівлі на міському ринку. Так, 20 квітня 1627 р. магістратські урядники, згідно з розпорядженням київського воєводи Томаша Замойського "О успокоене rozmaityхъ затыгов правных межи местом Киевом а ремесниками киевскими..." та про виділення місць замковим ремісникам шевського, кушнірського, ковальського, кравецького цехів "на спродане работ их в Рынку киевскомъ", виділили такі місця: "шнуромъ вимерыли и тые ряди деревомъ будованя дахов над тыми местцами приготоваными обложили и означили, а потомъ тые помероные местцы роздават почели ремесни-

комъ..."⁴³. 27 березня 1632 р. київський воєвода Януш Тишкевич звернувся у своєму листі до урядників магістрату не порушувати привілеї замкових ремісників на право вільної торгівлі на міському ринку⁴⁴.

Міський уряд відповідав за всю фінансову політику у місті у справах доходів та видатків. Найраніша згадка про "доходы местъские" міститься в ревізії Київського замку 1552 р.: "Беруть мещане на ратушъ отъ шинкованя горелъки, от воскобоини а отъ ведеръца, которымъ мед пресныи мирають, – за все тое на год по 60 коп грошей. Єще приходить им на год по 3 копы грошей, а часомъ большъ, з рядовниц. А хто на местъской земъли чии члвкъ подданыи сядет, даеть кажъдыи на ратушъ по 4 або по 5 грошей. То учинить часомъ о две копе грошей"⁴⁵. Протягом зазначеного періоду основний прибуток міської скарбниці становили доходи від шинкування, що забезпечувалося монопольним правом магістрату на цей вид діяльності. Всього напередодні Національно-визвольної війни у місті налічувалося 58 міщанських шинків⁴⁶. Привілей Сигізмунда III від 1 квітня 1623 р. звільняв Київський магістрат від звітності перед королівськими ревізорами про міські прибутки із шинкування⁴⁷, а королівський лист від 1 квітня 1626 р. підтверджував його непідзвітність перед ревізорами у всіх міських прибутках і видатках. Привілей 1623 р. був підтверджений пізніше листами Владислава IV від 20 лютого 1633 р.⁴⁸ та Яна Казимира від 12 січня 1650 р.⁴⁹

У XVI – першій половині XVII ст. міська скарбниця поповнювалася також і за рахунок податків, які були обов'язковими для всіх киян магдебурзької юрисдикції, і сплачувалися від будь-якої нерухомості у місті (будинків, "халуп", городів, "комор"), "комяг" та "човнів", вилову риби, від торгівців різним крамом ("перекупнів") та ін. Окрім податків, міські доходи становили різні оплати: від транспортування спиртних напоїв, судової діяльності, користування різною нерухомістю у місті: міською лазнею, гостинним будинком, крамницями, лавками на ринку, земельними ділянками та ін. Королівським привілеєм від 28 жовтня 1611 р. київським міщанам було надано право "на выбиране торгового въ ярмарки от купцовъ с пляцовъ новопокупленных"⁵⁰. Міські доходи поповнювали відсотки від різних торговельно-господарських оплат: від мір збожових, медових, воскобійні, міської ваги, міських перевозів. Особливий привілей на право тримати міську вагу міщани одержали від короля Сигізмунда III 20 червня 1593 р.⁵¹ Щодо міських перевозів, то документальні джерела свідчать про існування трьох із них на Дніпрі поблизу Києва. Найдавніший – Хрещатицький – знаходився в гирлі р. Почайна на Хрещатицькій пристані, на шляху до Броварів. На початку XVII ст. міщани витіснили зі Спаського перевозу ченців Пустинно-Микільського монастиря, розташованого при впадінні р. Чорторія у р. Дніпро на шляху до містечка Борисполя. Вироком короля Сигізмунда III від 3 листопада 1611 р. у суперечці київських міщан із воєводою С. Жолкевським за Київським магістратом було закріплено право перевозного збору⁵².

Забезпечуючи доходи міської скарбниці, магістратські урядники іноді самі вдавалися до фінансових зловживань. Листом Стефана Баторія від 3 квітня 1579 р. за позовом до королівського суду київські міщани звинувачувались у розтраті "ку властному пожитку" 10 тисяч кіп гр. лит., виданих "на обвароване и поправу места" та відмову звітуватися перед королівськими комісарами⁵³. Незабаром вони знову були позвані до королівського суду за тим же звинуваченням. Королівський інстигатор, як "поводовая" сторона, пред'явив їм позов на 10 тисяч кіп гр. лит. Але міщани через свого адвоката "з достаточною моццю... отпор чинили", виправдовуючись перед королівськими комісарами тим, що після значних людських втрат, яких зазнало місто під час чуми на початку 70-х рр., міські доходи значно зменшилися, про що свідчили, зокрема, записи "реестру доходовъ местских". У королівському декреті, виданому в цій справі 12 червня 1579 р., зазначалося: "Маючи взгляд на

них, яко на людей українних, и на их небезпеченства и утиски, которые там на пограничу терпят... оных от такого позву и обжалованья инстыкгатора нашего вольными чиним, и таковую личбу з доходоу местских перед нами показаную на тотъ час приймаемъ, и зо всех летъ прошлых аж до того часу вольныхъ чинимъ"⁵⁴. 4 жовтня 1630 р. магістратських урядників позвали до Житомирського ґродського суду по звинуваченню у привласненні 6 тисяч зол. пол., відданих їм на тимчасове зберігання королівським адміністратором Бартоломеєм Обалковським⁵⁵.

Основними міськими витратами були: видатки на утримання війська під час його постою в місті, податки до королівського скарбу від монопольного права на шинкування у місті, на забезпечення в ньому порядку й утримання в належному стані комунікацій, а також щорічний "поклон" воєводі. Щодо останнього, то київські міщани, які підлягали міській юрисдикції, сплачували щороку на користь воєводи ряд податків. Згідно з даними ревізії Київського замку 1552 р., міщани на той час сплачували капщизну: "с корьчомъ платъ идетъ на воєводу. В которой корьчме шинькуют пиво одно або мед, або обое – и пиво и мед, с кажъдое однако по две копе грошей и по 4 гроши, и по 2 пенязи, а особно отъ вару кажъдого по грошу. Сего году корьчом было 58, а с тыхъ 8 вольныхъ"⁵⁶. За даними люстрації Київського воєводства 1622 р., київські міщани сплачували з оренд корчем щорічно воєводі по 2000 зол. пол. Ті самі міщани на той час за мито, перевози, озера, продажне або торгове мито, "обвістки" давали щороку по 2100 зол. пол. Як зазначали люстратори, із суми від загального прибутку (міського "провенту") 4100 зол. пол., з якої витрачали на підвоєводу 500 зол. пол., міщанам залишалося 3600 зол. пол., з яких приходило "кварти" 720 зол. пол.⁵⁷ За даними наступної люстрації 1636 р., видатки на воєводу були збільшені до 3000 тисяч зол. пол.⁵⁸

Виконання обов'язків, пов'язаних із адміністративною та судовою діяльністю, спричинилося до несення містом видатків, з яких найважливішими були видатки особові. До них належало грошове утримання ("юргелт") в'їта, "рочних" міських урядників – бурмиистра, радців, лавників, а також міських слуг, всього штату міської канцелярії та усіх витрат, пов'язаних з її діяльністю. Досить значну суму мали становити кошти на оплату дорожніх витрат для міських урядників, гінців із листами, висланими до інших судів, сеймів, воєводи.

До функцій магістрату належав розподіл серед міщан загальнодержавних податків, ухвалених сеймом. Як правило, це були "шосовий" та "чоповий" побори, які збирали окремі магістратські урядники. Так, на початку 1571 р. було оголошено про збір податку від нерухомості у Києві, а 11 листопада того ж року бурмиистр Онопрій Власович, радця Семен Конашкович і лавники ("вся лава местская") засвідчили письмово про передачу зібраних коштів у сумі 191 зол. пол. і 28 гр. пол. до рук хорунжого⁵⁹. Згідно з ухваленим на вальному коронному сеймі у Варшаві 1611 р. "Універсалом поборовим", наказувалося в кожному місті держави "z Rady Mieyskiey або pospolitego czlowieka iednego obrać, który przezeń y przez Radę ma być przysięgą obowiazany, że podatku tego czopowego pilnie y wiernie doglądać, y wydać, y on wybierać będzie, według tego uniwersału: do którego z Rady Mieyskiey ma byдъ ieden przydawan, aby tym większa wiara była y pilność, z czego się Urząd Mieyski wymawiać nie ma y za tą uchwałą będzie powinien". Зібрані щокварталу суми мали записуватися до відповідного реєстру, засвідченого міською печаткою та підписами бурмиистра і двох радців під заставою у 100 гривень⁶⁰. Після цього гроші передавалися збирачеві податків Київського воєводства або особам, які орендували цей збір – орендарям. Оскільки останні вдавалися до численних зловживань, урядники магістрату намагалися запобігати цьому. Так, 29 травня 1611 р. орендар Зелко Абрамович подав до Житомирського замкового суду 4 позови на київського в'їта, бурмиистрів і радців за невіддання чопового і шосового побору та окремих позов на бурмиистра Дениса Мар-

тияновича і радцю Івана Хилчонка за "приправене до шкоди в аренде... через певний торг и постановене их двоих от злотих полских"⁶¹. Листом Сигізмунда III від 27 лютого 1619 р. київським "поборцям" заборонялося здавати в оренду збір податків від замкових і магістратських міщан, збираючи їх особисто, для уникнення "здерства немалого" з боку орендарів⁶².

Київський магістрат, розпоряджаючись міським майном, видавав дозволи на будівництво різних об'єктів нерухомості, слідкував за дотриманням порядку й чистоти в місті, пожежною безпекою з огляду на його суцільну дерев'яну забудову. 26 липня 1624 р., за його поданням, в асесорському суді розглядалася справа про незаконне будівництво ченцями Києво-Печерського монастиря біля міського ринку різних об'єктів нерухомості: "Певную част кгрунту и пляцу улицы меское рынокое в шинках в полтора сажня, а вздовжь на колкодесят сажней заняли, и до тых домов и пляцовъ своих загорнули и пригородили з великою уймою пожитку меского, до того ж, иж позваные на тыхъ тамъ пляцахъ своихъ мьльне, кухни, издебки з ледаякими и неопатрными коминами деревяные побудували и в них дворниковъ лядаяких напровалили з великим небезпеченством места всего". До того ж ченці побудували біля ринку різні крамниці, лавки для торгівлі "ку шкоде и переказе меской", що назагал, ще й порушувало пожежну безпеку в цій частині міста, де була і так щільна забудова⁶³.

14 вересня 1639 р. ченцям Домініканського монастиря було видано дозвіл за підписом віята Й.Ходики, лавників А.Балики, К.Пинчуковича, Ф.Юшковича, Ф.Марковича, скріплений магістратською печаткою, на будівництво водопроводу від "міської студні" до монастиря Св. Миколая. При цьому домініканці були зобов'язані побудувати для потреб усього посполства колодязь і пильнувати, аби вода, що мала проходити по цих трубах, не зашкодила ані вулицям, ані міському ринкові⁶⁴. Свідченням того, що міська влада слідкувала за дотриманням чистоти у місті, є, певною мірою, згадки в документах про наявність двірників, зокрема "дворника ратушного"⁶⁵.

Київський міський уряд організував оборону в місті і дбав про дотримання порядку фортифікаційних споруд, утримання нічної сторожі. В усіх магдебурзьких привілеях, наданих Києву в XVI – у першій половині XVII ст., вказувалося на обов'язок міщан відбувати військову повинність з огляду на прикордонне розташування міста. Тому вони зобов'язані були сплачувати "сторожовщину" (податок на утримання сторожі на замку і в місті), виконувати "кликівщину" (виставляти нічну сторожу на замку), частину міських прибутків віддавати на закупівлю пороху, олова, інструментів для будівництва й ремонту замкових споруд. Королівським привілеєм від 6 травня 1558 р. київські міщани були звільнені від підводної повинності: "Не мають мешчане места ншого Киевского, под правом майдебурским мешкающие, з домов, фольварков, с товаровъ своих тых пнзей на подводы давати и коней их, которыми службу ншу военную заступуютъ, под послы и гонцы нши не мает их воевода киевский оных по иный за наем и некоторым оным обычаем у них брати". Цей привілей був підтверджений Сигізмундом III 23 квітня 1596 р.⁶⁶ 1619 р. окремим листом воевода Т. Замойський підтверджував ці вольності міщанам: "Uczynilem u czynie ich wolnymi od tey służby obozowej u chodzenia do obozow, kiedy na Ukrainie bendą stali, waruiąc to im icz ia sam, ani żaden po mnie będący woiewoda kiiowski tych mieszczen kiiowskich do obozow koronnych z miasta Kiiowa wyzywac u wywodzic u oni za te sumy iakiey abo na służebne, abo wyprawy u pocztu od nich iakiego potrzebować niema u nie bendzie mogli wiecznymi czasy"⁶⁷. Конституцією Варшавського сейму 1611 р. київські міщани були звільнені від обов'язку відбудовувати замок⁶⁸. Натомість вони були зобов'язані при кожній нагоді за військової небезпеки ра-

зом із намісником воєводи вирушати в погоню за ворогом у межах Київського воєводства.

Згідно з розпорядженням Сигізмунда III від 30 липня 1605 р., магістрат повинен був щороку в листопаді віддавати з міських коштів 300 зол. пол. підвоєводі В.Вільгорському "на ремесники до помочи будованя замку киевского", а також "на оправу арматы, дель, стрельбы причиненное, порохов, олова и иных потреб власных ку обороне местца тамошнего". За витрати цих коштів підвоєвода мав звітуватися на кожному сеймі: "однак повинен будет нам личбу чинити на каждом сойме"⁶⁹. 11 листопада 1618 р. київський городничий С.Вигура свідчив "напротивко славетним" вйтові Ф.Ходиці, бурмистрові О.Ходковичові, радці С.Кривковичові за відмову сплачувати цю суму на замкові потреби⁷⁰. Причиною цього було, очевидно, те, що ці кошти не завжди витрачалися за призначенням. Так, 25 квітня 1628 р. міські урядники звернулися до воєводи із скаргою на того ж городничого, який щороку здимав із ратуші 300 зол. пол. на ремонт замкових укріплень, котрі, однак, і надалі перебували у занедбаному стані⁷¹.

До компетенції Київського магістрату входила репрезентація інтересів міщан поза містом, клопотання перед урядом про надання і затвердження нових пільг і прав міщан. У всіх листах і привілеях, виданих польськими королями київській міській громаді на підтвердження магдебурзького права та різних вольностей, зазначалося, що вони надавалися на прохання вйта, бурмистра, радців, лавників, які клопоталися перед урядом від імені усіх міщан. Окремі міські урядники, часто разом із писарем, делегувалися магістратом на сеймовий асесорський суд, де представляли й обстоювали інтереси всієї міської громади. Так, 18 грудня 1618 р. у асесорському суді при розгляді судової справи київських міщан із ченцями і капітулою Києво-Печерського монастиря представляти інтереси міської громади уповноважені були ("умоцовані") бурмистр Артем Конашкович, радця Яцько Балака, писар Михайло Панчерко⁷². 11 березня 1645 р. у тому ж суді при розгляді справи з бродськими купцями вйт Андрій Ходика та бурмистр Іван Сказка, "постановившисе очевисто перед судом нашим ... своим и всего посполства того ж места нашего Киева именем" обстоювали інтереси міщан⁷³.

Міський уряд займався і благочинною діяльністю: утримував притулки (шпиталі) для калік, убогих і старців. Йому доручалася опіка над вдовами і сиротами, збір грошей на користь церков. Священики київських православних церков спиралися на свої парафії як на тісно згуртовані громади, що виділяли із свого кола особливих представників – ктиторів, а іноді й фундаторів, котрі мали піклуватися про матеріальні потреби церков та їх парафій. Такі ктитори за звичай обиралися серед урядників магістрату, які мали більш-менш значний вплив у міщанському середовищі і могли діяти в інтересах парафіяльної церкви, збирати кошти на реставраційні роботи.

1611 р. київські міщани встановили ктиторське право на Воскресенську, Добромикільську, Притицькомикільську, Борисоглібську та "иншие околичные" церкви. На прохання магістрату і всіх міщан король Сигізмунд III видав 28 листопада 1611 р. листа з дозволом на реставрацію соборної церкви Успіння Богородиці: "мещане места ншого Киевского права майдебурского... просили абыхмо им церков соборную, которая з давных часовъ во всех порядках закону их греческого ест, и которые они ктиторми и фундаторми сут, Заложенья Успения Пречистое Богородицы в рынку киевском стоячую, в мурех старых роспалую и велми обьветшалую, коштом и накладом их власным новым муром направить позволили"⁷⁴. Про причетність вйта Федора Ходики та бурмистрів магістрату до відбудови своїм коштом цієї церкви згадував у листі від 7 березня 1625 р. київський митрополит Йов Борецький⁷⁵. 1616 р. привілеєм Сигізмунда III київським міщанам було підтверджено ктиторське право на Успенську соборну церкву та охорону її від втручання уніатів⁷⁶. 1633 р. лист

Владислава IV затверджував за київськими міщанами право на збір помірною податку з привозного збіжжя на утримання Успенської соборної церкви.

Фундаторами церкви Різдва Св. Іоанна Предтечі, що знаходилася біля дзвіниці церкви Св. Бориса і Гліба, були бурмистри Онисим Ходкович, Артем Конашків, Матвій Мачоха, радця Яцько Чарнавський, які 13 серпня 1620 р., з'явившись до Київського гродського суду як парафіяни Борисоглібської церкви, захищали права на недоторканість її меж від замкових урядників⁷⁷. Парафіяни іншої церкви – Св. Духа – Яцько та Созон Балики 1618 р. завзято відстоювали її права на церковні пляц і ґрунт, де шляхтичі Олександр та Федора Олекшичі побудували свої приміщення і не хотіли їх зносити⁷⁸. 4 жовтня 1635 р. на реставрацію церкви Святої Пречистої Десятинної свої внески пожертвували: Данило Суботович – 25 зол. пол., Федір Кобудський – 10 зол. пол., Матвій Мачоха – 25 зол. пол., Василь Комонецький – 25 зол. пол., Стефан Мацовка – 3 зол. пол., Кирило Мефедович – 5 зол. пол., Прокіп Ложойд – 10 зол. пол., Івашко Кухмистр – 5 зол. пол.⁷⁹ 24 березня 1645 р. у асесорському суді війт Андрій Ходика від імені Кирила Полозовича, пресвітера Воскресенської церкви та її парафіян – міських урядників Кирила Мефедовича, Семена Олюшенка, Івана Тетеревка, Федора Глушаніна, Андрія Сороки, Кирила Шипила та інших міщан – клопотався про підтвердження права церкви на володіння Євстафіївським ґрунтом поблизу Києва, що був відданий церкві ще 1577 р. князем Є.І.Ружинським⁸⁰.

Активною за пізнього середньовіччя та раннього нового часу в усіх європейських містах була приватна благочинна діяльність: опіка над притулками, роздача грошей жебракам (т. зв. ялмужна). У ті часи зросли суми, які тестатори відписували на користь костелів, будівництво каплиць, "на спомин" за померлих родичів⁸¹. У Києві урядники магістрату, а також окремі городяни теж займалися благочинною діяльністю. Так, Василь Ходика-Креницький у тестаменті 11 вересня 1616 р. відписав "на дом школьний в мeste Києвском" 10 кіп гр. лит., на "шпитал троецкий" у Печерському монастирі – 5 кіп гр. лит., при похованні його тіла кожному жебракові мало бути "давано по грошу полскому"⁸².

Серед міщан, які заповіли майно церкві, було чимало міських урядників. 26 червня 1615 р. радця Самійло Андрійович "с хути и милости своее" половину дому і пляцу в місті відписав ігумену Гедеону і всій капітулі монастиря Св. Миколая Межигірського⁸³. 25 червня 1630 р. Матвій Мартіянович, син покійного бурмистра Діонісія Мартіяновича, виконуючи волю батька, передав Кирилівському монастирю його власний будинок, розташований на розі, з одного боку, пляцу монастиря Св. Миколи-Пустинського, з іншого, – Яська-шинкаря, а з тилу його власного пляцу⁸⁴. У "Помяннику" Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря записано "род Семена Мелешковича, войта киевского", який вважався ктиторм цього монастиря, заповівши йому с. Юрівку⁸⁵ на р. Віта, що її він набув 13 листопада 1557 р. від Богдана Степановича Дублянського⁸⁶. У тестаменті С.Мелешкович заповів свій дім і селище Чатаново над р. Десною "на шпиталь альбо больницю Святоє Троици при монастирю Печерском старцом там мешкаючим"⁸⁷. Ктиторм церкви Різдва Св. Іоанна Предтечі був лавник Лукаш Григорович Скорина, який 1654 р. залишив їй свій дім і пляц, що знаходилися поблизу цієї церкви⁸⁸.

Таким чином, на діяльність Київського магістрату впливали різні чинники як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Основними функціями та напрямками його діяльності були: прийняття до міського права, судочинство на основі норм магдебурзького права, контроль за торгівлею й промислами у місті, затвердження цехових статутів і регулювання відносин між різними цеховими організаціями. Магістрат у Києві, як адміністративний орган, відповідав за всю фінансову політику в місті: забезпечував доходи міської скарбниці, контролював видатки, здійснював розподіл серед міщан загальнодержавних податків. З огляду на прикордонне розташування Києва, однією з головних функцій міського уряду бу-

ла організація і забезпечення його оборони: утримання в належному стані фортифікаційних споруд, замкових укріплень, нічної сторожи. До компетенції магістрату входила репрезентація інтересів міщан поза містом. До інших напрямів його діяльності слід віднести контроль за дотриманням порядку і благоустроєм міста й благочинну діяльність. Отже, правовий та економічний стан міщанства магістратської юрисдикції визначали функції й основні напрями діяльності Київського магістрату, що були спрямовані на захист інтересів мешканців цієї юрисдикції.

¹ Антонович В. Паны Ходыки – воротилы городского самоуправления в Киеве в XVI–XVII ст. // Киевская старина. – 1882. – № 2. – С. 235–261; Київські вийти Ходики // Антонович В.В. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори. – К., 1995. – С. 160–185.

² Каманин И. Последние годы самоуправления Киева по магдебургскому праву // Киевская старина. – 1888. – № 5. – С. 140–168; № 8. – С. 157–195; № 9. – С. 597–622.

³ Андриевский А. Войтовство Ивана Сычевского в Киеве (1754–1766) // Киевская старина. – 1891. – № 4. – С. 1–31; № 5. – С. 210–243; № 6. – С. 384–422; Указ 1734 г. "О бытии в Киеве войтом Козьме Кричевцу" и сведение об исправлении в 1739 г. должности киевского войта Быковским // Киевская старина. – 1891. – № 5. – С. 309–311; Киевские смуты середины прошлого столетия // Киевская старина. – 1886. – № 12. – С. 664–708.

⁴ Молчановский Н. Бюджеты г. Киева в середине XVIII ст. // Киевская старина. – 1898. – № 1. – С. 64–83; Выборы в киевские войты Григория Пивоварова. Жалования киевских войтов // Киевская старина. – 1897. – № 2. – С. 35–39.

⁵ Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1994. – Т. 5. – С. 230; К., 1995. – Т. 7. – С. 530–532.

⁶ Довнар-Запольский М. Украинские староства в первой половине XVI в. // Архив Юго-Западной России (далі – Архив ЮЗР). – К., 1907. – Ч. 8. – Т. 5. – С. 97–102.

⁷ Клепатский П. Очерки по истории Киевской земли. Литовский период. – Одесса, 1912. – Т. 1.

⁸ Rulikowski E. Kijów // Słownik Geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1883. – Т. IV. – S. 61–91; Opis powiatu kijowskiego. – Kijów; Warszawa, 1913.

⁹ Біскупщина або біскупське містечко – юридика, що була утворена 1602 р., коли частину території з населенням, яка належала магістратові, було передано під юрисдикцію київського біскупа. Біскупщина охоплювала урочища Глибочицьке, Кожум'яки, частину Гончарів, гору Шекавицю, частину Лук'янівського плато з Кудрявцем.

¹⁰ Переклад тексту присяги подається за виданням: Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa Maydeburckiego w Koronie Polskiej. – Kraków, 1630 / Wydał K. Koranyj. – Warszawa, 1953. – S. 65.

¹¹ Gierszewski St. Obywatele miast Polski przedrozbiorowej. – Warszawa, 1973. – S. 31–45.

¹² Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського. Інститут рукописів (далі – НБУВ ІР). – ДА/517 Л. – Арк. 177–177 зв.

¹³ ЦДДА України в м.Києві. – Ф. 130. – Оп. 1. – Спр. 4.

¹⁴ Там само. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 1269–1270.

¹⁵ Там само. – Арк. 1360 зв. – 1361.

¹⁶ Акты Западной России. – СПб., 1853. – Т. 5. – № 20. – С. 73.

¹⁷ ЦДДА України в м.Києві. – Ф. 62. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 121–122.

¹⁸ Війтівський суд – суд, який розглядав дрібні майнові справи, де не складалася присяга. Він відбувався щодня. Гайний поточний суд – суд вийта і лавників, розглядав особисті немайнові справи, справи, пов'язані зі спадщиною. Гайний викладний суд розглядав цивільні і кримінальні справи. Гайний гостинний суд розглядав справи, в яких хоча б однією стороною був немісцевий житель або іноземець. Гарячий суд розглядав кримінальні справи, в яких злочинець був затриманий на місці злочину.

¹⁹ Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa Maydeburckiego w Koronie Polskiej. – Kraków, 1629. – Cz. 1. – S. 8; Warszawa, 1953. – S. 33–34; Ptaśnik J. Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce. – Kraków, 1934. – S. 55–58.

²⁰ Maisel W. Sądownictwo miasta Poznania do końca XVI wieku. – Poznań, 1961. – S. 65–69.

²¹ ЦДДА України в м.Києві. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 1334 зв. – 1335.

- ²⁰ *Maisel W.* Związki sądownictwa miejskiego z sądownictwem królewskim w Polsce przedrozbiorowej // *Czas przestrzeń, praca w dawnych miastach.* – Warszawa, 1991. – S. 337–339.
- ²¹ НБУВ. ІР. – ДА/517 Л. – Арк. 221.
- ²² Див., наприклад: НБУВ. ІР. – ДА/517 Л. – Арк. 208; Російський державний архів давніх актів (далі – РДАДА). – Ф. 1473. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 5.
- ²³ ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 290 зв. – 291, 297 зв.
- ²⁴ РДАДА. – Ф. 1473. – Оп. 1. – Спр. 578, 613, 614, 620, 628, 630, 635; ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 221. – Оп. 1. – Спр. 60, 62; Ф. 223. – Оп. 1. – Спр. 305; Ф. 132. – Оп. 1. – Спр. 12, 13, 14; НБУВ. ІР. – Ф. 2. – № 20755; Ф. 301 (ДА). – № 657 та ін.
- ²⁵ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 195. – Арк. 176 об. – 178; Архив ЮЗР. – Ч. 8. – Т. 5. – № 97. – С. 219–222.
- ²⁶ Архив ЮЗР. – Ч. 8. – Т. 5. – № 97. – С. 220.
- ²⁷ ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 105.
- ²⁸ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 195. – Арк. 178.
- ²⁹ Там само. – Спр. 197. – Арк. 33 зв. – 34; ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 738–739.
- ³⁰ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 200. – Арк. 65 – 65 зв.
- ³¹ Там само. – Арк. 157 – 157 зв.
- ³² Там само. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 206. – Арк. 127.
- ^{*} Найраніша згадка про гостинний двір – “карвасар” (від караван-сарай), споруджений із дерева, міститься в опису подорожі гданського купця М.Груневега, який 1584 р. перебував у Києві. (Див. перекл. з нім. Я. Ісаевичем уривок тексту: Мартин Груневег і його опис Києва // *Всесвіт.* – 1981. – № 5. – С.208.)
- ³³ ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 62. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 71–72.
- ³⁴ Там само. – Арк. 85–86; AGAD. – Archiwum Zamoyskich. – Sygn. 45. – К. 5; Исторический сборник П. Муханова. – М., 1866. – № 237. – С. 464–465.
- ³⁵ НБУВ. ІР. – ДА/517 Л. – Арк. 203–203 зв.
- ³⁶ Там само.
- ³⁷ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 214. – Арк. 59 зв. – 60 зв.
- ³⁸ ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 62. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 116–118.
- ³⁹ *Ehrenkreutz S.* Z dziejów organizacji miejskiej Starej Warszawy. – Warszawa, 1913. – S. 50–51.
- ⁴⁰ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 248. – Арк. 126–127; Русско-еврейский архив. Документы и материалы для истории евреев в России. – Т. 2. Документы и регесты к истории литовских евреев (1550–1569). – СПб., 1882. – С. 45–46. – № 52.
- ⁴¹ AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 8076; РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 202. – Арк. 93 зв. – 94 зв.; ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 62. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 72–75.
- ⁴² ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 220. – Оп. 1. – Спр. 149.
- ⁴³ НБУВ. ІР. – Ф. 61. – № 788.
- ⁴⁴ ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 220. – Оп. 1. – Спр. 134. – Арк. 2–3.
- ⁴⁵ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 563. – Арк. 37 зв. – 38.
- ⁴⁶ *Baliński M., Lipiński T.* Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym. – Warszawa, 1885. – Wyd. 2. – Т. 2. – S. 558.
- ⁴⁷ ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 62. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 83–84.
- ⁴⁸ Там само. – Арк. 92–94.
- ⁴⁹ Там само. – Арк. 127–128.
- ⁵⁰ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 205. – Арк. 8 зв. – 9.
- ⁵¹ Там само. – Арк. 11.
- ⁵² Архив ЮЗР. – Ч. 8. – Т. 5. – С. 375–377; Каталог документів з історії Києва XV–XIX ст. – К., 1982. – С. 163.
- ⁵³ ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 862.
- ⁵⁴ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 195. – Арк. 184 – 186 зв.
- ⁵⁵ ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 798–799 зв.
- ⁵⁶ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 563. – Арк. 39.
- ⁵⁷ *Źródła dziejowe.* Т. XX. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Т. IX. Ziemia Ruskie. Ukraina. – Warszawa, 1894. – S. 56.
- ⁵⁸ *Źródła dziejowe.* Т. V. Lustracje królewsczyzn ziem polskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku. – Warszawa, 1877. – S. 195.

⁵⁹ ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 510.

* Переклад: "Обрати від міської ради або від посольства одну особу, яку зобов'язати присягою, аби вона пильно доглядала за збором чопового податку і збирала його, згідно з цим універсалом, а до неї має бути приставлений один урядник від міської ради для більшої пильності, від чого міський уряд не має відмовлятися і повинен виконувати цю ухвалу".

⁶⁰ Prawa, konstytucje y przywileje krolestwa Polskiego, Wielkiego księstwa Litewskiego y wszystkich prowincji należących na walnych seymiech koronnych. – Vol. 3. Ab anno 1609 ad annum 1640. – Petersburg, 1859. – S. 32.

⁶¹ ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 238–238 зв.

⁶² Архив ЮЗР. – Ч. 8. – Т. 5. – № 158. – С. 440–441.

⁶³ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 209. – Арк. 370–372.

⁶⁴ Там само. – Спр. 219. – Арк. 189 зв. – 190.

⁶⁵ Там само. – Спр. 214. – Арк. 295 зв.

⁶⁶ Там само. – Спр. 200. – Арк. 156–157.

⁶⁷ Переклад: "Звільняю їх від несення обозової служби і хождіння до обозів, коли ті знаходитимуться в Україні, обіцяючи їм, що ані я, ані будь-який воєвода, який буде після мене, тих міщан київських до обозів коронних притягати не буде і на службові цілі або виправи і для почти не будуть ніколи вимагати від них обозів" // AGAD. Archiwum Zamoyskich. – Sygn. 289. – K. 120–121.

⁶⁸ Volumina legum. – Vol. 3. Ab anno 1609 ad annum 1640. – S. 15.

⁶⁹ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 204. – Арк. 111 зв. – 112 зв.

⁷⁰ ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 1376–1376 зв.

⁷¹ AGAD. – Archiwum Zamoyskich. – Sygn. 337. – K. 54.

⁷² РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 206. – Арк. 205 зв. – 206 зв.

⁷³ Там само. – Спр. 214. – Арк. 301 – 301 зв.

⁷⁴ Там само. – Спр. 205. – Арк. 8 – 8 зв.

⁷⁵ AGAD. – Archiwum Zamoyskich. – Sygn. 45. – K. 7.

⁷⁶ *Baliński M., Lipiński T.* Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym. – Warszawa, 1885. – Т. 2. – S. 552.

⁷⁷ *Петров Н.* Киевская Рождество-Предтеченская или Борисо-Глебская церковь. – К., 1896. – С. 28.

⁷⁸ ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 1216–1217.

⁷⁹ НБУВ. ІР. – ДА/690. – Арк. 305 зв. – 306.

⁸⁰ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 214. – Арк. 327–331.

⁸¹ *Samsonowicz H.* Mieszkańska dobroczynność prywatna w Polsce późnego średniowiecza // *Cultus et cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury.* – Warszawa, 1976. – S. 505–511.

⁸² РДАДА. – Ф. 1473. – Оп. 1. – Спр. 646. – Арк. 3 – 3 зв.

⁸³ ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 132. – Оп. 1. – Спр. 13.

⁸⁴ НБУВ. ІР. – Ф. 160. – № 698.

⁸⁵ Там само. – Ф. 537 П/1743. – Арк. 44.

⁸⁶ Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 г. – К., 1868. – С. 30.

⁸⁷ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 622–624.

⁸⁸ *Петров Н.* Киевская Рождество-Предтеченская или Борисо-Глебская церковь // *Труды Киевской духовной академии.* – К., 1895. – С. 34–42.

The article is dedicated to the research of functions and main trends of activity of Kyivan city council – institutions of city self-governing that was founded as a result of giving Magdeburg right to Kyiv at the end of the 15th century. Relying on the considerable amount of documental sources from the resources of historical archives of Kyiv, Moscow, Warsaw and worked professional literature, the author sheds light on such sides of activity of Kyivan city government of the 16th – first half of the 17th centuries as giving of city citizenship, legal proceedings on the basis of the norms of Magdeburg right, administrative politics concerning different categories of city population, financial policy in the matters of incomes and divergences of city treasury, measures in ensuring city's defensive capability, beneficial activity and number of others.